

Poslední příspěvek Františka Kopečného k teorii pravopisu a spisovnosti

Na následujících řádcích přinášíme článek, sepsaný docentem Františkem Kopečným (1909–1991), který nebyl dosud nikdy a nikde publikován. Je zmíněn jako rukopisná položka 302 v Havlová – Šaur (1989: 28) mezi publikacemi posledního zpracovaného roku Kopečného bibliografie (vzhledem k brzkému datu úmrtí Františka Kopečného pak již nové položky nepřibývaly).

Protože by docent Kopečný v letošním roce oslavil sté narozeniny, rozhodli jsme se zveřejnit toto jeho poslední autorské dílo nejen z důvodů pietních, ale také jako doklad zvláštního zájmu Kopečného o otázky teorie pravopisu a spisovnosti.

Sama šíře odborného zájmu Františka Kopečného přitom sahala od synchronní jazykovědy (zvláště pak syntaxe) po diachronní, zejména etymologii (vyjma četných publikací, dodnes známých a citovaných, připomeňme i jeho dlouhodobé vedení etymologického oddělení v jeho mnoha organizačních proměnách). Nicméně po celou svou odbornou kariéru se zabýval i právě otázkami teorie i praxe spisovného jazyka a pravopisu a níže připojený článek je právě posledním dokladem tohoto intenzivního zájmu, kterému je v jeho bibliografii věnováno mnoho položek.

Protože tato problematika budí dosud živý zájem odborné i laické veřejnosti (připomeňme jen poslední pravopisnou reformu), jistě článek zaujme i dnes, zvláště svými některými výrazně radikálními stanovisky. Čtenář si nemůže nepovšimnout polemického a esejistického rázu textu a lze jen litovat, že nebyl dokončen a odevzdán do tisku za života autora, kdy mohl sklídit výraznější pozornost, než jaké se mu patrně dostane při dodatečném otisknutí po více než dvaceti letech. Kopečného kritické hodnocení reformních kroků v pravopise od Dobrovského po Havránka jistě bude i dnes pro čtenáře zajímavé. Pozoruhodné je i Kopečného odmítání institucionalizace pravopisu a jeho volání po skutečném historismu (jak jej v textu mimoděk definuje), tj. k návratu k pravopisu takovému, jaký byl předky odkázán a jako takový má být dále předán. Tato teze vychází z Kopečného tradicionalismu a konzervativismu a je s ní v plném souladu. Některé Kopečným ražené myšlenky pak v kontextu doby vzniku článku mají hodnotu vpravdě (kontra)revoluční.

Kopečný se zde jeví jako vášnivý zastávce historismu (ač se toto slovo v české pravopisné tradici pojí s nejhorsími konotacemi přinejmenším od časů raného PLK) a to historismu konzervativního, zatímco svým oponentům vytýká právě ahistorismus, spočívající v přejetí ne celého dědictví, daného tradicí, ale jen jeho části, bez skutečné úcty k tradici, která je daná právě její úplností.

Rukopis, který zde předkládáme, je v podobě, do jaké byl přepsán ze strojopisné poslední verze synem docenta Kopečného, Františkem Kopečným mladším. Ten elektronickou podobu vyhotovil k 18. 6. 2008 a laskavě ji poskytl k otištění.

Samotný příspěvek pak byl, jak Kopečný v textu zmiňuje, přednesen pod názvem *Ahistorický historismus* v Jazykovědném sdružení v Brně na podzim roku 1984. Tato verze je pak rozšířenou podobou oné již čtvrtstoletí staré přednášky, která se jinak, pokud je autorovi těchto řádků známo, nedochovala.

V předložené verzi došlo jen k minimálním úpravám rázu edičního. Ty jsou tohoto druhu: příklady jazykového materiálu byly důsledně převedeny do kurzívy, vlastní autorské poznámky a dodatky Kopečného pak byly převedeny do hranatých závorek přímo v textu. Případné dodatky editora se omezují jen na vložené názvy kapitol a případné poznámky ediční, značeny jsou pak šikmými závorkami. Kvůli úpravám byl občas vypuštěn menší kus textu, v rozsahu několika slov, taková místa jsou označena trojtečkou v závorce.

Jinak, mimo několika překlepů, vzniklých evidentně při přepisu strojopisu, nebyly prováděny žádné úpravy a opravy. Rovněž citace literatury (v originálu jen vzácně se vyskytující) byla ponechána v původní podobě, vyjma případů, kdy se editorovi zdála bližší identifikace žádoucí.

Ondřej Šefčík
Ústav jazykovědy a baltistiky
Filosofická fakulta MU
sefcik@phil.muni.cz

Literatura:

HAVLOVÁ, E. – ŠAUR, V. (1989): *Zdravice Františku Kopečnému*. Práce Ústavu slavistiky ČSAV Brno 1, Brno.

Dnešní stav spisovné češtiny**/Úvodem/**

Chci zanechat pár poznámek o neorganickém, tedy nepřirozeném stavu dnešní češtiny. Náš jazyk se vyvíjel organicky, tj. bez umělých zásahů do své struktury až do konce století 18. [„Zásahy“ Pohlovy a Šimkovy se týkaly jen slovníku, nikoli struktury a do praxe nevěšly. O umělých slovníkových zásadách, předchozích i pozdějších (Jungmann a jeho druhové), mluvit nebudu. Tu život sám rozhodl, co z nich zachová. A slovník není struktura.] Gramatikové do té doby hleděli co nejpřesněji vystihnout sám jazykový úzus. [V této věci chválil akademik Havránek zejména Rosu, o němž v 1. čísle Slova a slovesnosti (1935) v programovém prohlášení jeho redakčního kruhu, složeného skoro vesměs z levicových intelektuálů, napsal: „Doba hluchá ke kultuře barokní našla jen slova pohrdání pro mistrného jazykozpytce Václava Rosu“.] Dokonce upozorňovali na jeho regresivní a progresivní rysy. První umělý zásah do jazyka provedl až Dobrovský, který zbytečně „zreformoval“ pravopis tak, že se s organickým stavem jazyka zkrřížil. Druhý, zásadnější zásah přinesla až gebauerovská a pogebauerovská generace. Dovedla ad absurdum ty názory, které lze jako doporučené najít už u samého Gebauera.

Tyto poznámky jsem (s jiným úvodem) přednesl na večeru Jazykovědného sdružení na podzim 1984 v Brně, pod titulem „Ahistorický historismus“. Opisuji je tu – s tímto úvodem, který z nich plyne – a s některými menšími (...) přídávky.

/Ahistorismus/

Ahistorický historismus je paradoxní postoj, který – dokonce ve jménu historie! – zneuznává historický vývoj. Příbrzd'ovat jazykový vývoj ustálenou spisovnou normou je samo o sobě prvek kladný. Ale něco jiného je právě už tuto vžitou a s organickým vývojem spjatou normu mustrovat a ustálené už výsledky přirozeného vývoje potlačovat. Takový nepravý „historismus“ ulpívá na jistém obrazu minulé struktury, jakoby nebyla už dávno překonaná – pokud ovšem byl vůbec schopen nějakou strukturu (ve které všechno souvisí se vším) vidět. To spíše z různých minulých pozic hodnotil dnešní, často už zcela jiný obraz, jazykovou strukturu s jinými už souvislostmi a vztahy. Pro dnešní soustavu nemá už oči. Nejenže ji nevidí, ještě ji svou teorií zastírá a zamlčuje. A ještě tragičtější je, když ustálené už výsledky přirozeného vývoje odstraňuje. Když je nahrazuje prvky ze struktur jiných, někdy nejen dávno, ale pradávno minulých.

Jak se to projevilo na uměle utvářené kodifikaci spisovné normy? Ještě já zastihl jako student dobu, kdy se mělo psát: *Maminko, já tu hlozi pořád jen kosti a to je nějaká chut? Napec mi konečně buchet, sice ti uteku, pokoje ti nedada. – Já ti je tedy, synu, upeku, ale napřed musím jít se zuby; i s děvčaty, aby dobře vypadala...Leccos z těchto archaismů, překonaných už kdysi dávno přirozeným vývojem, dosud tvrdě zůstává. I dnes chodí děvčata se zuby, aby dobře vypadala. Alespoň na papíře; ten snese všechno.*

A jak se to jeví nebo jeví na teorii? Nejenom ještě za mých studijních let, ale dokonce ještě v nedávných poměrně pracích o moravských nářečích se spojují mužské vzory do nepřirozených párů *had/hrad* a *oráč/meč* (nebo podobně). Při tom právě tato nářečí nejjasněji ukazují, že přirozené je spojení rodů životných proti neživotným. Rozdíl mezi vzory tvrdými a měkkými tu prakticky zmizely a nemají váhu ani v jazyce spisovném, kde měkké formy jsou jen hláskovými variantami tvrdých. Moravské životné skloňování *pán/muž, pána/muža, pánovi/mužovi, pánem/mužem* se ostře liší od jádra neživotných vzorů, tj. látkových jmen: *mak/čaj, maku/čaju* (což je genitiv, dativ i loka-

tiv a též vokativ, který vynechávám) a *makem/čajem*. Jen tento poslední tvar, ten instrumentál, má u obou skupin stejnou funkci. Nikoli tvar základní. Neboť *pán/muž* je pouze nominativ, kdežto *mak/čaj* ještě akuzativ. – Neříká se sice už, že *psal bych* se skládá z aoristu slovesa *býti* (to *bych* se už kvalifikuje jako „partikule“), ale zůstává to známé pokračování „plus l-ového přičestí“. A paralelní *psal jsem* se i dnes ještě (!) hodnotí ve škole jako předstaročeské *jsem psal*: totiž jako „sloveso“ plus toto „přičestí“. Už často jsem psal, že do těch uvozovek patří tu oboje už dobrých 600 let.

(...)

Chtěl bych dokumentovat důsledky ahistorismu ve třech oblastech:

1) na fatálnosti Dobrovského pravopisné reformy; 2) na umělé archaizaci spisovné normy v jiných oblastech – a volněji s tím souvisí i 3) dodávání jazyku třídního rázu.

/Dobrovského pravopisná reforma/

Když jsem kdysi zkoušel nějaký ročník v Olomouci, ptal jsem se, která reforma našeho pravopisu byla nejpronikavější, nejdůsažnější (byla to otázka mimo rámec probírané látky). Odpověď zněla, že Husova. Řekl jsem, že ta byla věcí technickou, nezasáhla nijak do ústrojí jazyka. Je přece jedno, píšeme-li my *čas* a Poláci *czas*. Typografové, jak víme, stejně nemají rádi ty „akcenty“, jak oni říkají tečkám, dvojtečkám, čárkám a háčkům nad literami. „Ale byla jedna reforma, která zasáhla do samého ústrojí jazyka“. To nevěděli.

A to byla právě reforma Dobrovského. Oč tu šlo? O to, že pravopis tzv. bratrský (s tvrdým *y/ý* po *z, s, c*) rozrušil tak, že se z prvních dvou sykavek udělaly souhlásky obojetné a *z c* (po jistém váhání, až ve druhém vydání „Lehrgebäude“) dokonce souhláska měkká! Zatím byl však tento pravopis v dokonalé shodě s hláskovou soustavou češtiny. Po ostrých sykavkách splynulo velmi brzy *i* a *y*, ukazují to nářeční doklady typu *zěma, sěla, lacěné, cězi*, respektive *cězé* – teď jen hanácké, kdysi místy i východočeské, donedávna např. na Vysocku. Širokost etymologického *i* tu byl jev celočeský, nadarmo takový pravopis nevznikl. Byl projevem zdravého jazykového citu, školometsky nepokaženého. Blahoslavovi jako Přerovanu jazykový cit napovídal, že by se *y* mělo psát i po sykavkách tupých. Tedy *žyvý, čistý, šydit, vařit*. Zkrátka stav polský [Polština sice rozlišuje *syn* a *siny*, *zima* a *nazywać*, ale naše *či, ži, ši, čí* jsou tu vždy *cy, zy, szy, czy*. – O Dobrovského reformě jsem psal v naší řeči roč. 1979 (neotiskli mi ovšem její důsledky). Úplný text vyšel ve „Wiener slawischer Almanach, roč. 1980“.], dosvědčovaný centrálněhanáckými podobami *žěvé, čěsté, šědit, vařět*. Ale tuto snahu zabrzdil Beneš Optát, protože byl z Telče, kde je situace jiná. Podoby *žěvé, čěsté* atp. představají totiž hned za dnešními jz. hranicemi prostějovského okresu. Mám tuto nejzazší západní hranici tvrdě hanáckého (a pak dál na východ lašského a polského typu *žěvé, čěsté, šědit, vařět* zakreslenu na mapách v Trávníčkově sborníku k jeho sedmdesátinám (dělána byla pro tehdejší národopisnou výstavu v Náměšti na Hané). Na západ od této hranice je sice *zěma, sěla, lacěné* – ale *živé, čisté, šidit, vařit*. – Blahoslavův maximalistický návrh se sice neprosadil, protože měl jen omezenou nářeční základnu, ale slabika *šy* se přesto psala tvrdě. To však byla věc technická: dlouhé kurentové *f* nemohlo už mít nad sebou háček, proto se psalo pomocí dvou *ff* a *f* po sobě nesneslo měkké *i*.

/Editorova poznámka: Zde je Kopečný v citacích nepřesný, myslí svůj článek „K Dobrovského pravopisné reformě“. NŘ 62, 1979, 84-87 a „Zu Dobrovskýs Reform der tchechischen Orthographie. Wiener slawistischer Almanach 4, 1979, 407-412./

Nejtragičtější tu bylo prohlášení *c* za měkké, čili návrat o půl tisíciletí (od doby Dobrovského) nazpět. Až do jeho reformy jsme psali *Němcy*, tak jak to doposud píší Lužičané, Poláci, Bělorusové a Rusové – je známo, že praslovanské *c* vzniklé z *k* všude na slovanském území ztvrdlo – s výjimkou ukrajinštiny.

A teď přicházíme k těm důsledkům, Dobrovským sotva zamýšleným:

1. Máme psát dostal jsem *tři skici od Vinci Nováka* (Leonardo da Vinci dostal českého dvojníka).

Ale proč *skici*, když píšeme *trucy* a *tácy* z toho důvodu, že se tato substantiva skloňují podle tvrdého vzoru? Cožpak *skica* se podle tvrdého vzoru neskloňuje? Neříkáme spisovně *skicám*, *skicách*, *skicami*? [Moravan by snad byl ochoten říct *skicích*, *skicema*. Ale to jen proto, že skloňuje všechna jména s kmenem na tvrdou sykavku měkce: *ty voze, viděl tři koze...* – srovnej ostatně i díla Aloise Jiráka, V. Raise apod.] Věc je o to roztomilejší, že pokud se psalo *skizza* (a to není tak dávno), psalo se *skizy* přirozeně tvrdě.

2. Justament o měkkosti *c* znemožnil také existenci adjektiv typu *bezkopcy kraj*, *bezkoncy pás*. To poslední uvádím ze zkušenosti. Učil jsem jako posluchač třetího semestru jednoho inženýra češtině a ten se mně jednou ptal, jak má napsat *bezkoncy pás* (měl to být asi dopravní pás v továrně). Musil jsem říci, že nijak; že si musí nechat zajít chuť. Žádný tiskárenský korektor by mu *bezkoncy* nenechal a *bezkonci* je nesmysl, když mu jazykový smysl říká, že jde o adjektivum trojvýchodné. Když víme, že *bezkopcá* krajina, jež by sama o sobě byla možná, je totéž jako *bezkopcy* kraj. Jsme na téže rovině jako bezlesá krajina a bezlesý kraj.

Zatímco první důsledek – nesmyslné psaní *tři skici*, *z té skici od Vašici* by se dal lehce odstranit (kdyby nás ovšem Pán Bůh při zdravém rozumu zachovati ráčil – je ten druhý za dnešního stavu věcí defektem neodstranitelným. Kdysi mi psal akademik Havránek, že *bezkopcy kraj* má někde Franta Šumavský. Do „Příručního slovníku /jazyka českého, Praha 1935—1957/“ to ovšem dát nemohli. Neboť jak to napsat? Porušila by se tím posvátná měkkost *c* i když těmi *tácy*, *trucy* a *hecý* stejně nabouraná. – Tam to vede, když se stav ze začátku 14. století násilně prosadí do počátku století 19. a proti zdravému rozumu pietně udržuje až do konce 2. tisíciletí.

/Umělá archaizace spisovné normy/

Dobrovského pravopisná „reforma“ je však teprve počátek neústrojného a umělého archaizování.

Havránek upozorňuje na straně 119 svého neocenitelného „Vývoje spisovného jazyka českého / In: Československá vlastivěda, řada II, Spisovný jazyk český a slovenský. Praha 1936, s. 1–144/“, jak se Gebauerova kodifikace postavila na stanovisko krajně archaizující. A dodává: „Dovrňuje tím však jen archaizující tendenci obrozeneckou, která nebyla zapomenuta ani v jeho období a stále se postupně snažila do spisovného jazyka uváděti nové a nové archaismy“.

A třeba dodat, že Dobrovský byl sám v této věci – až bohužel na ten tragický počín s pravopisem – dokonale beránek proti tendenci Gebauerově a (jak podotýká Havránek) hlavně jeho následovníků.

Dobrovskému je třeba připsat jen požadavek jisté jazykovým vývojem dávno ztracené kongruence přechodníků, ale ne už tu jejich poslední úpravu, která je pomohla zabít: totiž přísnější ještě kongruentnost tvarů, ale i společný subjekt a rozlišování tvarů typu *vytáhnuv* (pro předčasnost v minulosti a *vytáhna* (pro předčasnost v budoucnosti). Až tehdy se staly „chybnými“ doklady typu *dodala, obrátíc se ke kněžně* (Němcová) nebo *vytáhna nůž, mával jím* (Holeček).

Leč pěkně po pořádku. Soustředil jsem se na tři, jak říkají Poláci, *rażce* archaizmy: 1) Dobrovský ještě správně pokládá za normální typ *celé města byly zničeny*, „nur im hohen Schreibstil *celá města byla zničena*“. Pelcl zná jenom ten první typ (*knižata se sešli/sešly*). Taky Němcová píše *byly to kořata májové, čtyř barev*. Ale na konci století se kodifikoval jako jediný ten „hoher Schreibstil“. Nota bene! Jako jediný! Neponechal se tu prostor pro stylovou diferenciaci, který zná už před Dobrovským Rosa: *sebrala se zvířata x sebrali se zvířata*. Co do psaní *i* radí rozlišovat *pacholata si hráli x kamna spadly*. A tak byl koncem století předepsán ten typ, který nemá opory ani v jednom nářečí a jehož naprostou nepřirozenost ukazuje rozvedený plurál *kořátko a kůzlátko ležely vede sebe*. A člověk se nestačí divit s jakou houževnatostí se propaguje. Nejen upravováním „špatných“ textů našich klasiků, ale i v rozhlase. Slyšel jsem jednou, jak děvčata vyběhla a hledala jahody. Ale bohužel žádné nenašla a tak se vrátila atd.: samé *-la, -la, -la*, ač se původní podmět neopakoval a bylo možno přejít k tvarům podle smyslu. Kdo z posluchačů nezaslechl ten vzdálený začátek, nemohl postřehnout, že nejde o jednu dívku.

2) Gebauer sám pokládá tvary jako *kolám, kolách, kolami* za horší. Avšak z formulace „ale nový jazyk spisovný dává co možná přednost koncovkám vzoru *město*“ přece jen neplyne jejich přímý zákaz. V lok. pl. Jsou ostatně četné koncese koncovky *-ách*. Ale nezůstala žádná koncese pro instrum. pl. na *-ami (-emi)*. A přece ještě v naší školské mluvnici Gebauerově-Ertlově /Ertl – Gebauerova mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské/ jsme měli uvedeny spisovné instrumentály na *-emi* u cizích slov: *lyceemi, studiiemi, adverbiiemi*. Jenže to se nestalo podnětem k tolerování podobných tvarů jinde (např. *mezi stupněmi oltářů*), ale naopak se musila i tato maličká zbylá koncese přizpůsobit stupidnímu molochu uniformity. O tvrdých vzorech už ani nemluvě. Když jsem jednou četl nadpis *Padáky do jicnů propastí*, byla opravdu mou první myšlenkou otázka „načpak budou házet do jicnů sopek padáky? Snad s nějakými instrumenty? Jenže ono to znamenalo *padákama do jicnů propastí!* Už Rosa radil raději rozlišovat *zuby trhací* a *zubami trhací* (dnes, když jsme ztratili to *zubami* nutno připustit *zubama*). Přirozeně, že starý instrumentál přitom nezatracoval. Jen uvolňoval cestu novému. Vlastně novějšímu, neboť tvary jako *časmí, skutkami, bičemi* a pod. najdeme už ve staré češtině. Zřetelnějšímu instrumentálu razil cestu i upozorněním, že *-ami* je tu vlastně všeslovanské. Vždyť je znají krom Poláků, Chorvatů, Dalmatů „et Moscovitæ, Russi et alia nationes orientales“. Připomínala to, mimochodem, ještě o 200let později Mikšova mluvnice z 2. polovice minulého století. Kromě nepohodlné homonymie typů *zuby trhací, prsty stiskati, psy honiti* poukazuje Rosa i na rozhodčí právo úzu, čili na kritérium nejzávažnější. – Jenže smysl pro možnost stylového rozlišování zřejmě chyběl našim školometským normovačům. Školomet chce i dnes mít správným jenom jeden tvar. U nás by si Tuwim nesměl dovolit „*zdziwionemi oczu patrzę na ciebie*“, když normální instr. je *oczyma*. A nebyl by podtrháván ani tvar *oczami*. Jen v době barokní mohl si i u nás poustevník „*tvář svou slzy mýr*“. Vitr *vlasami* vězně pohrávat si mohl bez závady ještě u Máchy a *prstami* něco přebírat mohla Němcová. Však jí to taky Bartoš musil (spolu s jinými „nešvary“) pro naše školáky opravovat. Ti musí vědět, že to jsou úpadkové jevy, výkvětem jazyka že je *popíchat se klásky a rvát maso zuby; děvčata říkala, že knížata stála na rynku...*

Co se přechodníků tkne, spokojme se s tím, co už uvedeno: lidový typ *přijda domů jsme se najedli* – či dokonce *přijda domů, takový vám byl mráz* – je se spisovným předpisem či spíše justamentem nesladitelný. Na předpísované *přišedše domů, jsme se najedli* obyčejný člověk přijít nedokáže. Pravda ještě Dačický měl právě transgresívy na *-vše* ve veliké oblibě (*ta pak děvčečka byvše vyšetřována a přiznavše se, že s ním zle živa byla, avšak jí to odpuštěno. Potomně předce sobě pankharta uhonivše, přech od Hory utekla*). Později však jejich frekvence klesá, v Babičce jsou skoro stejně časté dokonavé přechodníky přítomné. – A tak naše novodobé, po třech stránkách rigorózní pravidlo, ve slovných jazycích zcela unikátní, přispělo k jejich vymizení ze spisovného jazyka.

Vynechám zmínku o zájmenech. [V protikladu k umělé archaizaci v jiné flexi, uvolnil se tu starší spisovný úzus velice. Např. akuzativ *ho* pro m. i n., *jej, do něj/doň* jako univerzální gen ak. m. a n. atp. Ovšem nevhodný nom. pl. *již* zůstává. Protože se znovu zavedla flexe tohoto knižního zájmena.] Jen na jeden stupidní puristický zásah, ne už tvarový, ale stylistický bych rád upozornil. Zásah proti užívání zájmen jeden a ten. Viděly se v nich germanismy, a tak vznikly nestvůrné typy „jsem názoru, že...“ a možno-li ještě nestvůrnější *Vrchlický byl z našich největších básníků místo jedním z největších*. U prvního typu se možná puristé opírali o francouzské *je suis d'avis*. Pro mne je ale tento galicismus dalece nestravitelnější nežli „germanismus“ (...). Poláci, kteří mají i jiné starší a četnější stopy francouzského vlivu, říkají sice *jestem mniemania*, ale tady plédují raději pro ruské *я того мнения*. – Ještě daleko horší a proti úzu všech jazyků stojící je typ *NN je z našich největších umělců*. Oba tyto nepřirozené typy se sice ještě stále v tisku objevují, ale doufáme, že přece jen pro svou „učinnost“ přece jen brzy vymřou. Nebude dost „opravilů“, aby je udržovali při životě.

/Třídí ráz jazyka/

Při umělé archaizaci jazyka předpisovali normovači spisovnému jazyku náhradou za tvary živé, za tvary, které s sebou přinesl přirozený vývoj, takové tvary, které kdysi alespoň v jazyce existovaly.

Avšak ten, kdo si zvykl předpisovat jazyku tvary z přítomného hlediska de facto umělé, dovede už pak jazyk mustrovat i v jiném směru.

Mám tu na mysli jevy, kterými se jazyku dodával vysloveně třídní ráz. Protože prostý člověk nemohl nikdy přijít na takové skloňování, jaké se začalo od druhé polovice minulého století jménům latinského nebo řeckého původu předpisovat; jaké taky podle pravidel naší flexe nikdy v češtině neexistovalo; a jaké též nenajdeme v žádném jiném slovanském jazyku. Ještě my jsme jako studenti chodili v ústech svých rodičů a sousedů – a často i v ústech svých, aspoň z počátku, než jsme se „vzdělali“ – do gymnázium. B. Němcová nechává komtesu sedět v *oratorium*. Měli jsme *Časopis českého muzeum*. To ještě, když byli naši předkové přirození. Než se zavedlo učené skloňování *museum musea, gymnázium gymnázia*. Ještě Jungmann uvádí heslo *dráma, -y* (nebo podle polštiny *dramat dramatu*), Havlíček píše s krátkým *a: drama dramy*. V každém případě flexe češtině odpovídající. *Dráma drámy* mají i Slováci a Rusové, my však učeně *drama dramatu!* Ať se to nevzdělaný folk naučí! – Nejinak je tomu s vlastními jmény. Starým Čechům ani nenapadlo, aby napodobili latinu a říkali *Cicero Ciceróna*, upravili si to na *Cicero Cicera*, Poláci na *Ciceron –a*. *Sokrates* měl genitiv *Sokratesa*, až Jungmann uvádí už i *Sokrata* (asi ale od nominativu *Sokrat*). Nebudeme množit příklady na neústrojné skloňování typu *Xenofob, -nta, Thales, -eta* apod.

Aby však míra byla dovršena, přibral se pak ještě jeden prestižní jazyk, tentokrát slovanský. Ještě my jako studenti jsme nečetli *Tolstého*, ale *Tolstoje* – tak jak čtou *Tolstoja* všichni flektující Slované, s výjimkou přirozeně Rusů, ne už však Ukrajinců a Bělorusů: i ti čtou *Tolstoja*, protože v těchto jazycích neexistují adjektiva na *-oj*. Jen právě my čteme *Tolstého*. A dokonce i *Polevého*. Když prostý člověk uslyší, že se bude dávat pásmo z *Polevého*, jistě se zeptá, kdo to asi ten *Polevý* je.

Čechové jsou zkrátka národ vzdělanců. Trochu nesymetrických: jinak totiž byli v *Zadaru* nebo dokonce v *Ružomberoku*. A naprosto nezištných: nevadí jim, že toto jejich cizí skloňování není „na revanš“ opětováno. Rusům ani nenapadne, aby čtli *Gavlička* nebo *Gavranka*, čtou si po svém *Gavličeka* a *Gavraneka*. Slyšel jsem akuzativ *Havráneka* dokonce i ve slovenštině. Všichni Slované po svém, jenom my po cizím...

Když se takto prezentuje jazyk jako jazyk třídní, jako jazyk elitní společenské vrstvy, jako jazyk nutně předpokládající znalost jazyků cizích, je to znak jistě nezdravý. Tak jako je nezdravé to, aby se ve prospěch nepřirozených justamentů opouštělo předosvícenské jazykové dědictví a ještě se cejchovalo jako úpadkové.

/Závěrem/

Ještěli se pak pietní zachovávání umělých archaismů a učenecké flexe jmen a slov cizího původu snoubí s tendencí po jeho zlidovění v jiných oblastech, vzniká z toho věru podivný obraz jazyka: spíše *Zerrbild* než *Bild*, abychom to vystihli jazykem cizím. Ke snahám po zlidovění češtiny patří prý totiž stále a stále pravopisné reformy. Reformy, které právě pro svou četnost bezpečně dovedou, nebo už dovedly k tomu, že psát nebude umět nikdo/, b/ez Pravidel vedle sebe. Zdá se být skoro pohádkou, že byl kdysi čas, kdy slavné Čechů plémě se bez Pravidel dobře obešlo. A spisovatelé psali kupodivu v zásadě jednotně. Teď se však vynořila kasta lidí, která si předsevzala, že se stane nepostradatelnou. Nepostradatelnou tím, že bude stále „vylepšovat“ pravopis. Aby si nebyl nikdo jist a Pravidla se stala nezbytností. Při těchto reformách se nelogičnosti pietně uchovávají (oddělené psaní *ve dne*, genitiv a plurál *skici* apod.). Věci rozumné však nikoli. Ty naopak třeba rozrušit. Asi tak, jako se to podařilo „geniálním“ nápadem psát velká písmena u dvojjmenných vlastních jmen podle slovosledu. Rozlišování *Bible kralická* a *Kralická bible* apod. zůstane zapsáno v dějinách těchto reform „zlatým písmem“: Jako dokument inteligence? Či jako dokument kulturní diverze? ... – Jaký by mělo smysl zobecnit v plurále psaní *-li* (byl bych ze srdce pro to!), když by zůstalo povinné děvčata stála? To co se dnes jako progresivní navrhuje, už tady dávno bylo! V rozumnější variantě: *knížata se sešli, kamna stáli/stály/stála*. Hrozí nám, že budeme psát *skály stáli*. Pokud se ovšem neprosadí nápad po odstranění *y* vůbec. Ani *dy, ty, ny* by nemusely zůstat, znáte grafiku prací

dialektologických. Tedy pryč s *y*, abychom konečně jednou rázně skoncovali s celou dosavadní kulturní tradicí, která se zatím kazila jen nárazově. Abychom definitivně dokumentovali, že nepatříme ke kulturním národům, protože ty pravopis nemění. Rusové provedli jedinou pravopisnou reformu, která byla dávno plánovaná imperátorskou akademií nauk a byla organicky spjata s revolucí. Poláci provedli maličké úpravy v roce 1936. Němci i Rusi mají už dlouhá léta pravopisné komise, ale pravopis nemění /reformy psaní *ß* se již Kopečný nedožil/. O Francouzích a Angličanech ani nemluvě. Jenom Bulhaři změnili v tomto století třikrát vnější roucho svého jazyka. Ale nová spisovná bulharština je jazyk poměrně mladý. Hledala se. A už se našla. My ještě nikoli. My, kteří jsme hledat nepotřebovali. Tvrdí *y* odstranili v minulém století Bernolák i Štúr. Ale tu šlo o vytvoření nového spisovného jazyka. A přesto se i tu pak navázalo na širší kulturní tradici. – Prostě žádný národ, citlivý ke kulturnímu dědictví minulosti, nesažá tak maniakálně do vnějšího roucha svého jazyka. Tato herostratovská úloha byla vyhrazena až teprve českým teoretikům naší doby. – A při tom je jasné, že u pravopisu jsou důležité jen dvě věci: jednoznačnost, ale hlavně ustálenost. Vzhledem k tomu, že prvnímu požadavku, jednoznačnosti, vyhovoval už sborník legend z roku 1306, byl by mohl zůstat jeho pravopis až dodnes. Kdyby byl ovšem měl možnost se vžít a nebyl vystřídán – při tehdy těžko dosažitelné kontinuitě – pravopisy nejednoznačnými. Takže bylo znovu třeba o jednoznačnost bojovat a pomohl jí až knihtisk.

A tak jako jsem začal pravopisem, pravopisem i končím. Je tragické, že na začátku i u posledních fází stojí koryfejové: Na začátku Dobrovský a na konci? Nikdo menší než akademik Havránek a jeho pražská škola. Kdyby byl akademik Havránek vahou své autority odmítl poválečné „revoluční“ zásahy do něho a zasadil se spíš o odstranění několika málo deformací, jistě by byl úspěšný. Ale on se zapojil do „reformního“ ruchu. Nešel tak daleko jako Sgall (chtějící odstranit radikálně tvrdé *y*), ale připustil počestění pravopisu cizích slov. Byl to revoluční počín, převedení češtiny ze západoevropského kulturního okruhu do východního, popř. také „poslovenštění“ pravopisu – a přišly s ním nové nedůslednosti, nové problémy: pasívní, ale *aktivní*, *emulze*, ale *impulsy*, *exkurze*, ale *exkursy*; domácí psaní cizího slova *askeze* a „cizí“ psaní domácího *přes to přese všecko*). Neodstranilo se tvrdé *y* (které žáčkům leckdy vadí), ale Havránek chtěl odstranit kroužkované *ů* (které chudák nevadí nikomu). Ovšem postupně: Navyknout napřed těmi *túrami* a *kúrami* na obraz čárkovaného *ú* uvnitř slova a pak... Odpadl by tím jeden diakritický znak. Škoda, že na to nepřišli Poláci a neodstraní *ó* ve prospěch *u*, nebo Slováci a nepíšíou *meso* místo *máso*. Taky by jim ubyl jeden „zbytečný“ znak. A nemyslete, že nemají koumáky, kteří o tom dumají. Odpadlo by jedno písmeno. Jenže zaprvé: Komu vadilo? A za druhé: Jsme my jeho pány, jeho majiteli? Abychom s ním zacházeli podle libosti?

Vymýšlet si ideální koncepcce, to prosím. Taky jsem si představoval, jak by bylo výhodné opakovat počín autora první slovenské abecedy a mít pro každý foném jednu literu. Vžít literu *x* jako *ch* a *x* psát podle výslovnosti jako *ks*, jak se píše např. v polštině nebo ruštině. Ale došli bychom tím k jednoznačnosti liter? Zdaleka ne! To bychom museli psát *v městě*, *v zimě*, *v trávě* – nepřímo by se pak nastolila otázka, nač dvojitě litery pro samohlásky *i*-ové a *u*-ové. – Nene. Každý zásah do ustáleného už pravopisu přináší s sebou nové problémy. Už ten první jich přinesl požehnaně. Dosud s nimi nejsme hotovi. Dosud leží jejich stíny na dnešní češtině. Stíny ahistorického historismu.

Present state of literary Czech

The present paper by František Kopečný was originally presented orally in 1984 but never published. The manuscript was found in the family inheritance and was offered for publication. This edition is therefore a commemoration of the life and work of one of most important Czech linguists of the second half of the 20th century.

The paper focuses on problematic consequences of Dobrovský's orthographical reform of writing of *i* after *c*, on a problem of artificial archaization of the Czech orthographic system and of the "democratization" (i.e. Marxist class oriented) reform of writing of foreign words in the 20th century.

Kopečný's criticism is oriented toward the whole orthographic tradition including the Baroque era, abandoned by Dobrovský and his followers.

The paper was edited by Ondřej Šefčík.

70. narozeniny prof. PhDr. Zdenky Rusínové, CSc.

13. června letošního roku oslaví paní Zdenka Rusínová, emeritní profesorka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a jedna z našich předních lingvistek, významné jubileum.

Její životní dílo i lidský charakter vystihl v jubilantčině portrétu uveřejněném ve sborníku *Život s morfémy* (2004) profesor Dušan Šlosar. Tento medailon psaný s úctou a přátelstvím posvěceným léty spolupráce si netroufáme překonat, jen k němu tiše odkazujeme.

Uplynulo však dalších pět let, a ačkoliv se paní profesorka uchýlila na zasloužený odpočinek, zůstává i nadále spjata se svou mateřskou fakultou a s Ústavem českého jazyka. Pravidelné kursy oborů morfologie a slovtvorby, které po řadu dlouhých let vedla, předala svým žákyním a nyní již mladším kolegyním. Od podzimu 2007 nabízí studentům výběrovou přednášku zaměřenou na jazykovědný strukturalismus a poststrukturalismus, slovtvorbě pak je věnován kurs pro zahraniční studenty češtiny. Za posledních pět let ukončily pod jejím vedením úspěšně doktorandské studium a obhájily své práce tři doktorandky.

Do kolektivního díla *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky* vydaného nakladatelstvím Academia roku 2007 přispěla profesorka Zdenka Rusínová kapitolou věnovanou slovtvorbě. V úvodu této kapitoly píše: „Vývoj gramatických disciplín se jeví nejen jako nárůst informací, ale i přeskupování myšlenkových struktur, do nichž se informace zapojují.“ Na tomto místě bych si ráda vypůjčila autorčina slova a poděkovala paní profesorce za to, že při svých přednáškách, seminářích i při odborných i osobních rozhovorech vždy kladla důraz nejen na svět informací, který dnes ve vědě vede, ale i na svět myšlenkových struktur, které sahají hlouběji a které umožňují promýšlet věci z různých úhlů pohledu. A právě s vědomím toho, že různé úhly pohledu nemají vést ke konfrontacím, ale ke vzájemnému obohacování, přistupovala a přistupuje naše oslavenkyně ke svým žákům. Svoboda, jíž si vždy vážila a již byla vždy ochotna hájit i za cenu osobního nepohodlí, byla, mohu to snad napsat, darem odpovědnosti a samostatnosti pro ty, kteří si dnes dovolují popřát jí do dalších let hodně tvůrčích sil, zdraví a spokojenosti.

A nakonec se také sluší poděkovat trochu osobněji:

Milá Zdenko, děkuji Ti, že jsi mě s laskavostí sobě vlastní a nenápadně naučila, že se nežije jen *vědou pro vědu* a že je to někdy velká *věda* tohle *vědět*.

Klára Osolsobě

Mirek Čejka osmdesátiletý

V roce 2009 se dožívá osmdesátí let Mirek Čejka (narozen v Olomouci 31.8. 1929). I když v této krátké zprávě jde především o shrnutí jeho publikační činnosti za poslední dekádu, stojí za to připomenout jeho odborné zájmy v celé jejich šíři. Z této dílčí bibliografie i těch předchozích (*SPFFBU* A 52, 2004, 177–79; *SPFFBU* A 37–38, 1989–90, 9–14) je zřejmá dominance bohemistiky v jeho aktivitách, a to z pohledu synchronního i diachronního. K tomu se druzí ještě role lektora češtiny, které se Mirek Čejka zhostil v různých dobách a na různých místech (Peking – 50. léta, Londýn